

Stručni rad

UDK 94(497.16)“1939/1945”

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

aleksandar.radoman@fcjk.me

**VRIJEDNA BATRIČEVIĆEVA MONOGRAFIJA
O „NAJSTARIJOJ MRŽNJI“ U CRNOJ GORI
U DRUGOME SVJETSKOM RATU**

(Boban Batričević, *U kandžama jevrejske aždaje: antisemitska propaganda u Crnoj Gori u Drugome svjetskom ratu*, FCJK, 2021)

Jedan od likova Džojsova *Uliksa* veli da Irska nikad nije proćerivala Jevreje, ali samo zato što im nikad nije dozvolila da se nasele u njoj. Ni u Crnoj Gori nije bilo Jevreja, no antisemitizma ipak jeste. Pišući o izlivima antisemitizma u Crnoj Gori 90-ih godina XX vijeka, Mirko Kovač je zapisao: „Svatko će se zapitati otkuda u Crnoj Gori antisemitizam kad je ondje možda prošao jedan Židov, ali tko god zna kako se i kad javlja ta ‘najduža mržnja’, neće biti sasma začuđen, jer se antisemitizam često širio upravo u provincijama gdje Židova nije bilo, niti njihovih banaka, prljavog novca, kapitala, lihvarenja, itd., što samo po sebi govori da su stvari fantomske prirode i djelo proroka mržnje i njihove propagande.“

S temom antisemitizma u Crnoj Gori – antisemitizma u zemlji koja kroz svoju istoriju, od prvih antičkih tragova pa do danas, nije imala brojniju populaciju Jevreja – prvi se temeljnije uhvatio u koštac mladi historičar prof. dr Boban Batričević, dajući naučno utemeljenu analizu antisemitske propagande u Crnoj Gori tokom Drugoga svjetskoga rata, ali i precizno uočavajući da je ta „najstarija mržnja“ samo jedna, možda i izvorna, forma ideologije, s čijim se dugačkim kracima suočavamo i u naše dane.

Monografija Bobana Batričevića *U kandžama jevrejske aždaje: antisemitska propaganda u Crnoj Gori u Drugome svjetskom ratu*, objavljena u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, prvorazredni je naučni poduhvat, budući da je njome osvijetljen dosad neistražen segment crnogorske istorije tokom Drugoga svjetskoga rata. Recenzenti izdanja su ugledni historičari iz inostranstva, prof. dr Ivo Goldstein (Filozofski fakultet, Zagreb), prof. dr Jovan Byford (Open University, London) i prof. dr František Šístek

(Karlovy univerzitet, Prag), koji je i autor iscrpnoga predgovora u kojem je dat pregled istorije Jevreja u Crnoj Gori.

U sedam poglavlja monografije – odnosno „sedam poglavlja jedne iste povesti“, kako autor slijedeći Kiša koncipira svoju knjigu – Batrićević na temelju proučene arhivske građe, osobito štampe, rekonstruiše prisustvo antisemitizma u Crnoj Gori tokom Drugoga svjetskoga rata, notirajući sve važnije pojave i procese vezane za taj fenomen. Njegovoj pažnji ne izmiču ni krupne istorijske pojave, ali ni detalji koji bi možda izmakli pažnji istoričara zainteresovanog samo za suvu istorijsku hronologiju. Nakon uvoda u kojem je ponudio detaljni osvrt na pojam antisemitizma, njegovo mjesto u crnogorskoj istoriji i teorijsko-metodološki pristup istraživanju, u prvome poglavlju knjige Batrićević daje širi plan istorijskih zbivanja, opisujući ratne prilike i osvjetljavajući činjenicu da je antisemitizam u Crnoj Gori zapravo imao antikomunističku osnovu, locirajući njegove centre u krugovima okupatora – talijanskih i potom njemačkih – i kolaboracionista, i to u prvome redu onih povezanih s četničkim pokretom. Drugo poglavlje knjige posvećeno je mehanizmima antisemitske propagande usmjerenim na ličnost Moša Pijade, kao svojevrsnoga „simbola zla“, one tačke koja sjedinjuje najgore karakteristike komunizma i jevrejstva. Treće poglavlje osvjetljava ulogu Srpske pravoslavne crkve u širenju antisemitske propagande, čiji su protagonisti bili i mitropolit Joanikije Lipovac, ali i jedan dio njegova sveštenstva, koji je svoj antisemitizam stavljao u funkciju borbe protiv partizanskoga pokreta i navodne zaštite „tradicionalnih vrijednosti“, „srpstva i pravoslavlja“. Četvrto poglavlje knjige bavi se predstavama o Jevrejima i jevrejskoj istoriji u propagandi kolaboracionističkih krugova, dok je u petom i šestom poglavlju predložena vizura antihitlerovske koalicije i sila Osovine u crnogorskoj kolaborantskoj štampi, uz izrazitu crno-bijelu karakterizaciju: slavljenje Hitlera i njegovih saveznika, u čemu se proslavio i mitropolit Joanikije Lipovac, i, s druge strane, optužbe za zločine na račun antihitlerovske koalicije i navodno njihovo služenje jevrejskome kapitalu. Posebno je zanimljiv sedmi, završni segment knjige u kojem su predstavljene antisemitske predstave u propagandnim pjesmama i popularnim novinskim književnim formama.

Da je riječ o izuzetnoj studiji i važnome iskoraku savremene crnogorske historiografije, potvrđuju i prikazi monografije, čiji su autori ugledni intelektualci Filip David i Žarko Korać. Jedan od najznačajnijih savremenih južnoslovenskih pisaca, Filip David o monografiji je zapisao: „Dugujemo zahvalnost profesoru Batrićeviću što je ovom temeljitom, detaljnom i značajnom studijom upozorio koliko može biti opasno povampirjenje ovih ideologija u vremenima kada politički manipulatori po svaku cenu žele da se domognu vlasti ili svojoj totalitarnu vlast učvrste. I tu opomenu valja stalno imati na umu.“ Pro-

fesor Univerziteta u Beogradu, Žarko Korać se u prikazu knjige osvrnuo na posebno važnu vrijednost suprotstavljanja trendu istorijskoga revizionizma: „Ali studija Bobana Batrićevića ima i jednu dodatnu, rekao bih dragocenu vrednost. Na prostoru bivše Jugoslavije istorijski revizionizam u tumačenju toka Drugog svetskog rata daleko je odmakao. Pre svega u Srbiji, Hrvatskoj i BiH. To nije mimoišlo ni Crnu Goru. Uložen je trud da se kolaboracija tokom Drugog svetskog rata prikaže kao patriotizam, a osuđeni ratni zločinci kao borci za slobodu. (...) Branioci kolaboracije u osnovi brane i rasne zakone i nasilje prema njima, iako o tome nikada ne govore. Zato studija Bobana Batrićevića jeste i korisno podsećanje na to šta su bile politike Nemačke i Italije u Drugom svetskom ratu i šta je bila njihova diskriminatorska rasna politika, koja će dovesti do miliona ubijenih ljudi. I ko su bili pomagači te politike u Crnoj Gori. Moram na kraju reći da u današnjim uslovima istorijskog revizionizma i podrške kolaboracionistima iz Drugog svetskog rata treba imati i građanske hrabrosti i intelektualnog poštenja da se uradi ovakva studija.“

U svojoj izvrsnoj monografiji Boban Batrićević je pokazao kako je antisemitizam u Crnoj Gori tokom Drugoga svjetskog rata imao različite faze i bio direktna posljedica nazora i vrijednosti okupacionih sila, no i kako je nasuprot snažnoj propagandistici izostalo opipljivije ukorijenjivanje toga narativa u Crnoj Gori. No, posebna je vrijednost ove knjige što postojanu „banalnost zla“ demistifikuje ukazujući na to da su korijeni ideologije fašizma te njegovi mehanizmi dehumanizacije protivnika, žilaviji nego što nam se to čini na prvi pogled te da je ta ideologija u samoj srži i najnovijih društvenih procesa u regionu. Batrićevićeva demistifikacija zla danas je koliko važno podsećanje na prošlost, toliko i znakovito upozorenje na ono što dolazi.